

ДИСКУСІЯ ЩОДО ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ»

В. В. Парчевська, І. Г. Паніна

Анотація. У дослідженні подана інформація про трактування явища культурної дипломатії представниками різних теоретичних шкіл міжнародних відносин. Висвітлено значення культурної дипломатії для розвитку міжкультурної комунікації та світової спільноти загалом. Методологічною основою роботи є системний підхід. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування аналітико-синтетичного методу, що дав змогу окреслити характерні риси досліджуваного поняття, а також встановити роль культурної дипломатії у формуванні зовнішньої культурної політики держави. Різноманіття теоретичних інтерпретацій сутності міжкультурних процесів свідчить про зацікавленість наукової спільноти пропонованою темою та необхідність пошуку нових рішень в царині окресленої проблематики.

Ключові слова: культурна дипломатія, неолібералізм, конструктивізм, Дж. Най, «м'яка сила».

У сучасному світі культура є виразним показником сприйняття людьми одне одного. Глобалізаційні процеси сприяють швидкому обміну ідеями й думками, різноманітні точки зору швидко поширюються, здебільшого перебуваючи у вільному доступі. Завдяки цим контактам сама культура як явище невинно змінюється й кидає учасникам міжнародних відносин подвійний виклик: з одного боку, урядам і спеціалізованим організаціям слід підтримувати наявний рівень якості культурних продуктів в умовах постійної конкуренції, а з іншого – під впливом новітніх технологій світова спільнота прагне втілювати неординарні підходи до міжкультурних комунікацій. У суспільстві існує все більша потреба у посереднику між динамічним простором культурних явищ та особистісним сприйняттям цих процесів. У таких умовах джерелом необхідної рівноваги може стати культурна дипломатія.

Явище культурної дипломатії відоме здавна, адже існує багатовікова традиція влаштування урочистих заходів, обміну подарунками на знак взаємної поваги під час дипломатичних візитів для досягнення прихильності вищого керівництва іноземних держав. Втім, активне використання поняття «культурна дипломатія» почалося у ХХ ст., але досі точиться дискусія навколо нього. Немає загальноприйнятого визначення, і різні дослідники вкладають різний зміст у поняття «культурна дипломатія», позначаючи ним різні явища. Проблемним є розмежування понять «культурна» і «публічна дипломатія», адже часто вони постають синонімами. Актуальним видається розібратися з цими дискусійними питаннями, тому що, використовуючи той чи інший термін, ми певним чином інтерпретуємо явище та демонструємо своє ставлення до нього.

Мета дослідження – розглянути поняття «культурна дипломатія» з позицій різних теоретичних підходів в міжнародних відносинах і розкрити його зміст, виділивши характерні особливості.

Перше визначення, дане у 1930-х рр. американським дослідником Федеріком Баргхорном, описувало культурну дипломатію як маніпуляцію культурними зв'язками із пропагандистською метою [1, с. 10–11]. Американський політолог Мілтон Каммінгс запропонував іншу дефініцію культурної дипломатії – «обмін ідеями, інформацією, цінностями, системами, традиціями, переконаннями й іншими аспектами культури з метою сприяння розвитку взаєморозуміння» [2, с. 1]. Для реалізації культурної дипломатії необхідно провести чималу роботу всередині країни: створити оригінальний культурний продукт за підтримки органів державної влади, спеціалізованих організацій чи незалежних митців.

Розглянемо основні теоретичні підходи до розуміння значення культурної дипломатії.

На думку представників реалізму та неореалізму, це занадто абстрактне явище для безпосереднього впливу на владу та становище країни в міжнародній системі. На думку дослідника Ганса Моргентау, «в найширшому значенні» наука дипломатії полягає у наступному:

1. Дипломатія повинна визначати свої цілі у світлі тієї сили, яка дійсно або потенційно є в її розпорядженні для здійснення цих цілей.
2. Дипломатія повинна оцінювати цілі інших країн і ту силу, яка дійсно або потенційно є в її розпорядженні для здійснення цих цілей.
3. Дипломатія повинна визначити, в якій мірі ці різні цілі поєднані одна з одною.
4. Дипломатія повинна використовувати засоби, придатні для здійснення цих цілей [3, с. 11].

Як бачимо, Г. Моргантау не вважав дипломатію істотним чинником міжнародних відносин. Сам національний інтерес зазвичай визначався з точки зору виживання, потужності та відносних можливостей, а також престижу держави.

Згідно з реалістичним підходом, основними суб'єктами міжнародних відносин є держави, які орієнтуються на просування своїх інтересів. Вони здатні зробити це ефективно лише тоді, коли володіють достатньою потужністю. Основна мета кожної держави – забезпечити власну безпеку, що, своєю чергою, гарантує суверенітет. У реалізмі влада країни базується на матеріальних чинниках: військова сила, природні ресурси, населення. Отже, культурна дипломатія лише опосередковано може бути об'єктом інтересу серед науковців-реалістів.

Неореалізм також не надає значної ролі культурній дипломатії з різних причин. Прихильники цього підходу розглядають системний аналіз як інструмент дослідження міжнародної політики. На думку Кеннета Волтца, властивості окремих утворень (держав) не впливають на структуру системи, тому теорія міжнародної політики не обов'язково тягне за собою (або вимагає з цього приводу) існування зовнішньої політики [4, с. 54–57]. З цієї причини неореалісти не розглядають аналіз дійових осіб та взаємодії між ними, включаючи зовнішню політику та дипломатичну практику, як важливі та вважають, що структура міжнародної політики визначається анархією та розподілом матеріальних ресурсів. Таким чином, представники неореалістичного підходу виключають зі сфери свого інтересу взаємний вплив, який учасники міжнародних відносин здійснюють одне на одного через певні культурні цінності.

На відміну від неореалістів, дослідники в рамках лібералізму та неолібералізму генерують розуміння теоретичних засад культурної дипломатії. Головний акцент представники лібералізму роблять на можливості взаємного впливу між суб'єктами внаслідок транснаціональних відносин – інтеракцій між людьми, групами, організаціями, що належать до різних країн.

Основою сучасної культурної дипломатії є неоліберальна концепція Джозефа Ная, який порівнював неореалістичну «жорстку силу» із зовсім іншим набором чинників, які він назвав «м'якою силою». На думку дослідника, влада – це здатність впливати на інших, щоб отримати бажані результати [5, с. 5]. Можна скоригувати чужу поведінку трьома способами: загрозами примусу, спонуканням або залученням, що змушує інших бажати того, що ти хочеш. «М'яка сила» спирається на здатність формувати уподобання інших [5, с. 5]. У міжнародній політиці фактори, що створюють «м'яку силу», значною мірою виникають із цінностей, які організація чи країна виражає у своїй культурі, у прикладах, які вона встановлює своїми діями та засобами, які застосовує до врегулювання відносин. Аналізуючи важливість «м'якої сили», Дж. Най описує три джерела – механізми, за допомогою яких країна може її застосовувати: культура (за умови її привабливості для інших), політичні цінності (коли вони переважно збігаються в усіх учасників взаємодії) та зовнішня політика (коли вона розглядається як законна та має моральний авторитет) [6]. Культурна дипломатія може здійснюватися на трьох рівнях: державному (для просування національних інтересів через уряди чи інші органи влади), суспільному (громадські організації та фізичні особи розвивають можливості для взаємного культурного обміну) і приватному (реалізується приватними компаніями, зацікавленими в розширенні міжкультурної комунікації).

Джеймс Розенау стверджує, що розгляд держав як єдиних акторів унеможливило розуміння функціонування глобального управління, в яких багато суб'єктів відіграють

важливу роль. Він визначив транснаціоналізм як «процеси, завдяки яким міжнародні відносини, що проводяться урядами, доповнюються відносинами між приватними особами, групами та товариствами, які можуть і можуть мати важливі наслідки для перебігу подій» [7, с. 1]. Наявність великої кількості суб'єктів привела до зміни сприйняття їх взаємних впливів. Найголовніше, що ліберальний ідеалізм замінив реалістичну категорію конфлікту між державами прагненням до мирного співіснування, що сприяє ефективній взаємодії. На думку представників ліберального напрямку, міжнародні відносини не є доступними виключно для держав, вони охоплюють також громади, міжнародні інституції та окремих людей. Неоліберальний підхід має життєво важливе значення для розуміння культурної дипломатії здебільшого тому, що він враховує багатоакторний характер міжнародного середовища і пов'язує культурну дипломатію з прагненням реалізації інтересів як міжурядових організацій, так і національних держав.

Якщо розуміти культурну дипломатію як взаємодію шляхом поширення ідей, цінностей та переконань, то конструктивістські концепції визначають її як форму впливу на учасників міжнародних відносин. Нематеріальні ресурси стають ключовими елементами, що регламентують дії акторів. У контексті культурної дипломатії ці чинники розподіляються за допомогою культурного обміну та інших форм взаємодії. Іншим вирішальним фактором є те, як суб'єкти сприймають одне одного через їхні переконання та бачення світу. Цей аспект пов'язаний з ідеями, які Ніна Танневальд описує як соціальні конструкції, на які посилаються люди, або сукупність переконань, принципів і поглядів, що спрямовують нашу поведінку та політику [8]. З огляду на це, ідеї та думки зарубіжної аудиторії можуть формуватися через культурний обмін.

У рамках конструктивізму існує ще один особливо цікавий підхід до культурної дипломатії, в основі якого питання формування ідентичності акторів у міжнародних відносинах, яка, на думку конструктивістів, є соціально побудованою. Національна ідентичність побудована за ідеями та цінностями, які за умови позитивного сприйняття іноземною аудиторією можуть сформувати позитивний міжнародний імідж країни. Тут образ є результатом суб'єктивних поглядів на привабливість мови, культури, норм, ідей та цінностей, що приписуються певному акторові. За такого підходу культурна дипломатія безпосередньо відображає спільноту, яку вона представляє. У рамках конструктивізму культурна дипломатія є важливою, оскільки є репрезентативною складовою суспільства. Це підтверджує те, що загальне уявлення іноземної громадськості про державу має вирішальне орієнтувальне значення для її поведінки у міжнародних відносинах.

Деякі фахівці в галузі міжнародних відносин вважають культурну та публічну дипломатію синонімами, оскільки остання здійснює вплив на суспільну думку в зовнішній політиці інших країн через відкритий діалог між недержавними структурами та приватними особами. Більшість науковців, проте, вважають культурну дипломатію частиною публічної або ж розрізняють ці поняття. Назву «народна дипломатія» застосовують для підкреслення масштабної недержавної культурної взаємодії. Відсутність однієї загальної дефініції зумовлена тим, що дедалі більше членів суспільства долучається до міжкультурного обміну, який швидко змінюється та розвивається.

На позначення одного й того ж поняття залежно від країни використовують різні терміни. У Франції поряд з визначенням «*diplomatie culturelle*» (культурна дипломатія), застосовують такі терміни: «*action culturelle exterieure*» (зовнішня культурна діяльність), «*politique culturelle exterieure*» (зовнішня культурна політика), «*politique culturelle international*» (міжнародна культурна політика). У США та Великобританії використовують поняття «культурна» й «публічна» дипломатії, а в Китаї «народна дипломатія», акцентуючи увагу на важливості соціальної взаємодії. На наш погляд, культурна дипломатія виконує водночас два важливих завдання: використання культури як об'єкта досягнення цілей зовнішньої політики держави та здійснення міжкультурного діалогу на шляху соціокультурного розвитку суспільства.

Позиції українських науковців, серед яких Н. Мусієнко, М. Процюк, О. Розумна, Г. Шамборовський, Т. Черненко, здебільшого збігаються з думками американських і європейських дослідників, які визначають культурну дипломатію як сукупність обмінів

інформацією, ідеями, цінностями задля підтримки довготривалих відносин чи сприяння національним інтересам [9; 10; 11]. Так, на думку Н. Мусієнко та Г. Шамбровського, культурна дипломатія – це процес, «коли держава і суспільство беруть активну участь у формуванні свого національного образу, іміджу, стереотипу» [11, с. 92]. Глибоке авторське бачення має О. Розумна відокремлює в культурній дипломатії внутрішній і зовнішній аспекти: внутрішній пов'язує зі зміною парадигми культури та культурної політики, зокрема змісту і якості культурного продукту, а зовнішній – із забезпеченням іміджу й успішності міжнародних відносин країни [9, с. 3–42].

На наш погляд, поняття «культурна дипломатія» дійсно тісно пов'язане з плейсбрендингом. Отже, культурна дипломатія – процес міжнародних комунікацій з метою просування іміджу держави, створення її авторитету, забезпечення поваги й довіри до неї. Для творчих особистостей це можливість познайомити іноземну аудиторію з власними пріоритетами, ідеями та переконаннями, можливість пізнати цінності й ідеали інших країн і народів.

Отже, культурна дипломатія – це засіб реалізації зовнішньої політики держави та розвитку суспільства за допомогою здобутків культури. У сучасному світі відсутнє єдине визначення поняття культурної дипломатії. Різноманітні дефініції наголошують на окремих аспектах цього багатогранного явища. Варіативність теоретичних підходів до розуміння сутності міжкультурних процесів свідчить про зацікавленість наукової спільноти пропонованою темою й необхідність пошуку дієвих рішень в царині окресленої проблематики.

Аннотація. В исследовании представлена информация о трактовке явления культурной дипломатии представителями различных теоретических школ международных отношений. Освещено значение культурной дипломатии для развития межкультурной коммуникации и мирового сообщества в целом. Методологической основой работы является системный подход. Специфика исследуемой темы предусматривает применение аналитико-синтетического метода, который дал возможность определить характерные черты исследуемого понятия, а также установить роль культурной дипломатии в формировании внешней культурной политики государства. Многообразие теоретических интерпретаций сущности межкультурных процессов свидетельствует о заинтересованности научного сообщества предлагаемой темой и необходимости поиска новых решений в области очерченной проблематики.

Ключевые слова: культурная дипломатия, неолиберализм, конструктивизм, Дж. Най, «мягкая сила».

Abstract. The study provides information on the interpretation of the phenomenon of cultural diplomacy by representatives of various theoretical schools of international relations. The importance of cultural diplomacy for the development of intercultural communication and the global community is highlighted. The methodological basis of the work is a systematic approach. The specificity of the topic under study involves the use of analytical method, which made it possible to outline the characteristic features of the studied concept and to define the role of cultural diplomacy in shaping the state's foreign cultural policy. The variety of theoretical interpretations of the essence of intercultural processes testifies to the interest of the scientific community in the proposed topic and the need to find new solutions in the field of outlined problems.

Key words: cultural diplomacy, neoliberalism, constructionism, J. Nye, “soft power”.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Barghoorn F. C. The Soviet Cultural Offensive. The role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy. Princeton, 1960. 353 p.
2. Cummings Milton C. Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey. Washington, D. C.: Centre for Arts and Culture, 2003. 15 p. URL : <https://www.americansforthearts.org/sites/default/files/MCCpaper.pdf> (last accessed: 19.02.2020).
3. Марущак М. Й. Історія дипломатії XX століття : курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. М-во освіти і науки України, Військ. ін-т при Нац. ун-ті «Львівська політехніка». Львів: Бескид Біт, 2003. 303 с.
4. Waltz K. International Politics Is Not Foreign Policy. Security Studies. 1996. Vol. 6. Iss. 1. P. 54–57. URL: <https://bit.ly/2OyV311> (last accessed: 10.03.2020).
5. Nye J. S. Jr. «Soft power»: The Means to Success in World Politics. New York : Public Affairs, 2004. 208 p.
6. Dolan Ch. «Soft power» and Cultural Exchange: Assessing the Global Influence of U.S.-hosted Higher Educational Exchange Programs (Presented at ISA-Toronto 2014). URL: <https://bit.ly/2OHIGkO> (last accessed: 19.02.2020).
7. Rosenau J. N. The Study of Global Interdependence. Essays on the Transnationalization of World Affairs. London: Frances Pinter, 1980. 334 p.

8. Tannenwald N. Ideas and Explanation: Advancing the Research Agenda / Eds. N. Tannenwald and W. C. Wohlforth. «The Role of Ideas and the End of the Cold War». Special Issue of The Journal of Cold War Studies. 2005. Vol. 7. № 2 (Spring). P. 13–42.

9. Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України: зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. О. П. Розумної, Т. В. Черненко. Київ: НІСД, 2016. 92 с.

10. Процюк М. Публічна та культурна дипломатія як засіб «м'якої сили» України: запозичені моделі, реальні кроки та стратегічні пріоритети. *Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід*. Серія «Політичні науки». 2016. Випуск 22. Частина 2. С.21–28.

11. Шамборовський Г., Мусієнко Н. Завдання і можливості культурної дипломатії у розвитку сучасної держави та інститутів громадянського суспільства в Україні (програмний документ). *Агора*. 2016. Випуск 14. С.91–100.

УДК 344.3:355.356(1-622НАТО)(477)(045)

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕХОДУ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ НА СТАНДАРТИ НАТО

Р. С. Пінчук, О. Г. Турченко

Анотація. Стаття присвячена дослідженню системи військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України. Висвітлюються основні завдання і функції, організація досудового розслідування військових злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, питань демократичного, цивільного контролю над сектором безпеки і оборони, а також адаптації національної системи військової юстиції до стандартів країн-членів НАТО. У розробці обґрунтовується позиція щодо захисту конституційних прав військовослужбовців і членів їх сімей та підтримання правопорядку у воєнній сфері шляхом застосування досвіду збройних сил країн Північноатлантичного альянсу.

Ключові слова: національна безпека, НАТО, військова прокуратура, військова поліція, військова служба правопорядку, військові суди, військова адвокатура.

Постановка проблеми. В умовах збройної агресії проти України з боку Російської Федерації виняткового значення набуває створення і функціонування системи військової юстиції, відповідальної за забезпечення законності і правопорядку, захисту прав людини у військовій сфері.

Традиційно військову юстицію ототожнюють із військовими судами, щодо відновлення яких в Україні останніми роками точаться дискусії. Разом з тим, військові суди є важливим, але не єдиним елементом військової юстиції, яку необхідно розглядати саме як сукупність взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих елементів, тобто як цілісну систему.

Узагальнюючи наукові погляди та досвід зарубіжних держав до системи військової юстиції можна віднести такі елементи:

1) **Військова прокуратура** – здійснює нагляд за досудовим розслідуваннями військових злочинів та підтримує публічне обвинувачення у цих справах в суді, а також представлятиме інтереси держави у військовій сфері у виключних випадках, визначених законом;

2) **Військова поліція** - здійснює досудове розслідування військових злочинів, та здійснює підтримання правопорядку у військовій сфері;

3) **Військові суди** – органи правосуддя у справах про військові злочини та інші злочини, вчинені військовослужбовцями, а також інші справи у військовій сфері;

4) **Військова адвокатура** – здійснює захист від обвинувачення, представництво прав особи та надання інших видів юридичної допомоги у військовій сфері [1, с. 57].

Створення в Україні цілісної системи військової юстиції, що включає всі вказані елементи з урахуванням власного історичного досвіду, принципів і стандартів країн-членів НАТО у цій сфері стане дієвим засобом забезпечення верховенства права і законності у військовій сфері, дозволить забезпечити захист прав і свобод людини (як